

Problém Václava Tatička spočívá v tom, že bere vyprávění legend jako hodnověrný popis událostí, neboli prostě kronikářský záznam. Ve skutečnosti byly legendy náboženským – či, chcete-li, ideologickým – textem. Legendy o světcích měly tyto osoby především oslavit a zdůvodnit, proč mají být svatořečeny. Jestliže tedy legenda *Fuit in provincia Boemorum* tvrdí, že Ludmila „vědoma si jsouc smrti své, počala se odívati zbraněmi víry...“, neznamená to, že by snad nešťastná budoucí světice předem věděla, že bude zavražděna. Takové pasáže jsou jen běžným legendistickým přístupem, který má celý text vygradovat až do okamžiku světcovy smrti a následného vyjmenování důvodů, proč by měl být za svatého považován. Ludmila přirozeně vůbec nechtěla zemřít ani se svou smrtí nepočítala. Jinak by přece neutíkala z Prahy na Tetín. Zkratka a dobře, před texty legend se musíme mít na pozoru a pečlivě rozlišovat mezi tím, kdy zaznamenávají skutečnou událost a kdy jsou víceméně jen oslavou osoby, na jejíž počest byly vytvořeny.

Při důvtipnosti badatele Tatička však poněkud překvapuje, že ho nechávají chladným zcela neslovansky a cize znějící jména dvou členů Drahomířiny družiny, Ludmiliných vrahů Tunny a Gommona. Kristián je označuje za „velmože“ a „syny nepravosti“. Podle Dušana Třeštíka jsou jejich jména germánského původu. Proč je však měla ve své blízkosti coby důvěrníky právě Drahomíra, která se tak obávala nově vzniklého spojení Sasů a Bavorů? Vysvětlení je prosté: jednalo se o vikinské válečníky, kteří byli v té době v Evropě stejně obávanými – a také ceněnými – bojovníky jako Madaři.

Vikingové, doslova „muži na velké cestě“, či Normané, což pro změnu znamená „muži ze severu“: tak nazývaly ostatní národy příslušníky severogermánských kmenů Norů, Dánů a Švédů, pokud se s nimi setkaly mimo jejich skandinávskou domovinu. Drsné přírodní

podmínky jejich vlasti naučily Vikingy postarat se o živobytí i za cenu ozbrojených výpadů na cizí území. Od 8. až do poloviny 11. století ohrožovali Anglii, Francii, severní pobřeží Německa, pronikali i na jih do Středozevního moře a jako zdatní námořníci se pouštěli západním směrem na Island, do Grónska a dávno před Kryštofem Kolumbem dosáhli amerického kontinentu. Na východě zase vstoupili jako Varjagové do Ruska a jeden z nich, Rurik, dokonce založil panovnickou dynastii prvního státu východních Slovanů – Kyjevské Rusi.

Pověst Vikingů jako mimořádně schopných vojáků jim otevřela cestu snad na všechny evropské vladařské dvory, kde byli najímáni jako žoldnéři, vojenští velitelé či osobní strážci. Hroby vikinských bojovníků byly odkryty také na velkomoravských hradištích a do svých armád je zařazovali i byzantští císařové. Například císaře Romana Diogena doprovázela ještě v roce 1071 na tažení proti tureckým Seldžukům jako jeho tělesná garda jednotka tvořená urostlými, světlavými a modrookými Vikingy, vyzbrojenými obouručními sekerami, ze kterých šel strach.

A dva takové světlavé a modrooké obry si zřejmě najala i kněžna Drahomíra – patrně je zdědila po svém muži Vratislavovi – jako osobní strážce a nájemné zabijáky zároveň. O tom, že jejich postavení na přemyslovském dvoře bylo zcela výjimečné, by mohla svědčit i Ludmilina slova, pronášena podle legendy Fuit... těsně před smrtí. Své vrahy totiž tituluje křesťanským oslovením „bratři“ a připomíná jim, že je „živila jako syny“ a dávala jim své zlato, stříbro a drahocenná roucha. Vikinští žoldnéři zkrátka přišli knížecí rodinu pořádně draho – ale vyplatilo se. Tedy alespoň Drahomíře, která se jejich zásluhou zbavila nenáviděné tchyně.

Václav Tatíček se zmínil o tom, že zatímco starší legendy hovořily o provaze jako vražedném nástroji, pozdější kronikáři psali

o závoji. Kosmas dokonce zaznamenal v souvislosti s tímto závojem jeden zázrak, který se prý udál v roce 1100: „... Paní abatyše Vindelmuth (míněna představená kláštera sv. Jiří na Pražském hradě – pozn. aut.) ... dala dokonale přestavěti kostel svatého Petra apoštola, založený na statcích téhož kláštera, jehož byla představenou, a pro stáří od základů pobořený. Když pak abatyše vyžádala, aby jej biskup posvětil, a podle obyčeje uložila ta paní do schránky ostatky svatých, podala mezi jinými biskupovi sukno na píd' široké, které dostala ze závoje svaté Ludmily, žádajíc, aby je rovněž uložil mezi svaté ostatky do schránky. Tu biskup jaksi rozhorleně řekl: ‚Paní, pomlč o její svatosti, nechej stařenku, ať odpočívá v pokoji.‘ K tomu abatyše pravila: ‚Nemluv, pane, nemluv tak, neboť Bůh pro její zásluhy mnoho velkých věcí denně činí.‘

Ihned přinesli na rozkaz biskupův velký kotel plný žhavého (dřevěného) uhlí, biskup vzýval jméno svaté Trojice a vhodil pak látku na uhlí sálající plameny. Kupodivu! Obláček kouře a plamének vyšlehl kolem látky, ale nic jí neuškodil. A k zvětšení zázraku přispěla i ta věc, že pro silný žár nebylo možná látku dlouho vyjmouti z plamenů, a když konečně byla vyňata, jevila se tak celá a pevná, jako by téhož dne byla utkána...“

V roce 1981 byla v bazilice sv. Jiří otevřena Ludmilina hrobka a vědci při této příležitosti našli mezi kostmi také bílou tkaninu s geometrickým vzorem. Nepochybně šlo o závoj, s nímž byla Ludmila uložena do původního hrobu na Tetíně už v roce 921. Patrně se jednalo o plachetku, kterou si vdané ženy v oněch dávných dobách ovíjely kolem hlavy. Je zajímavé, že mezi geometrickými vzory na této tkanině spatřujeme výrazné motivy svastiky nebo-li hákového kříže, tedy původně slunečního symbolu, který byl ve 20. století zneužit nacisty. Ovšem nás teď nezajímá tento jistě

pikantní detail, ale otázka, zda právě tento závoj mohl být oním vražedným nástrojem, jímž byla kněžna a světice uškrcena. A pokud ne, proč byl spolu s jejím tělem uložen do hrobu.

Dušan Třeštík se domnívá, že otázka vražedného nástroje vznikla vlastně záměnou dvou slov. Ve staroslověněštině se totiž používal pro provaz termín „uže“, kdežto výraz pro závoj zněl velmi podobně: „ušev“. Mohla se tedy snadno z „uže“ stát „ušev“. Látka nalezená v Ludmilině hrobce byla ve skutečnosti jakoukoliv součástí její oděvu a nejednalo se nutně o plachetku – a zároveň škrticí nástroj. Ostatně pozůstatků textilií našli archeologové v Ludmilině hrobce víc.

Pokud jde o samotný způsob vraždy, vysvětluje ho Třeštík tak, že u starých Slovanů bylo prý uškrcení nebo oběšení smrtí, kterou podstupovaly vdovy, jež se rozhodly následovat svého právě zesnulého manžela na věčnost a spolu s jeho tělem se nechat spálit na pohřební hranici. Historik v této souvislosti cituje arabského cestovatele Ibn Faldána, který byl v roce 922, tedy rok po Ludmilině smrti, kdesi v Rusku na Volze svědkem pohřbu varjažského (vikinského) velmože, jehož doprovázela na onen svět jeho oblíbená otrokyně:

„Potom ji položili po boku jejího pána a dva muži ji vzali za nohy a dva za ruce a stařena zvaná Anděl smrti jí vložila na šíji provaz (v jiném opise je závoj! – pozn. aut.) zkřížený na dvě protilehlé strany a podala ho dalším mužům, aby ho táhli. Tehdy přistoupila, majíc nůž se širokým ostřím, a jala se jí ho vrážet mezi žebra a vytahovat ho a oni dva muži ji dusili, dokud neskonala...“

Ludmilinými vrahy byli právě Vikingové Tunna a Gommon, kteří znali i ze svého prostředí tento obřadní způsob vraždy a podle Třeštíka ji chtěli jako vdovu poslat za jejím mužem na věčnost. Nezodpovězenou otázkou však je, jaký by tento rituál měl smysl více než čtvrt století po smrti knížete Bořivoje. Navíc křesťanství po-

Tetín na fotografii z počátku 20. století

dobné rituální vraždy, stejně jako pálení mrtvého těla na hranici, zakazovalo – a Tunna a Gommon byli, stejně jako Ludmila, nepochybně věřící křesťané. Vždyť je podle legendy oslovovala „bratři“!

S Třeštickým zdůvodněním vraždy uškrcením nesouhlasí archeoložka Naďa Profantová. Sama se spíše kloní ke staršímu názoru historika Rudolfa Urbánka, podle něhož chtěli vrazi Ludmile, známé svou vypjatou zbožností, uškrcením zabránit, aby byla po smrti prohlášena za svatou mučednici. Podle tehdejšího přesvědčení – a jak jsme si už řekli – se svatým mučedníkem mohl stát jen ten, kdo prolil krev pro Ježíše Krista.

Nicméně Ludmila se světicí stala navzdory tomu, že při vraždě nebyla prolita ani kapka její krve. S tím Tunna a Gommon jaksi nepočítali. A právě tato okolnost mě nutí podívat se ještě jednou na průběh onoho osudného večera 16. září 921. Především musím zdůraznit, že žádný z autorů legend o sv. Ludmile nebyl současníkem této události. Všichni, včetně Kristiána, ji znali jen z vypravo-

vání a sami si ji přizpůsobovali požadavkům náboženské legendy. Ve skutečnosti se patrně Tunna a Gommon se svými bojovníky vkradli na Tetín zcela nepozorovaně, což potvrzuje nečinnost zdejší posádky, která měla kněžnu chránit. Ludmilu přepadli ve spánku a z obavy, aby svým křikem nepřivolala pomoc, ji ve vší tichosti uškrtili. A Ludmiliny hlasité prosby k jejím vrahům si autoři legend prostě vymysleli. V době, kdy znalost čtení a psaní byla vzácnou schopností a psaný text pro většinu lidí čímsi nesrozumitelným, a tím pádem magickým a posvátným, platilo víc než kdy jindy, že pravda je to, co je psáno, a nikoliv snad to, co se opravdu stalo.

Jak už se to tak v životě občas děje, po Ludmilině smrti Drahomíra rychle otočila – mrtvá tchyně už jí nebyla konkurentkou – a demonstrativně a před zraky veřejnosti se vypořádala s vrahy. Gommon byl na její rozkaz popraven a rukou kata skončil i jeho bratr, který se k tomu zřejmě náhodou připlctl. Tunnovi se však šťastně podařilo uprchnout ze země.

Pak kněžna Drahomíra, panující v zastoupení nedospělého syna, dala na Tetíně postavit kostel sv. Michala, kde svou tchyni nechala pochovat. Že by se v ní hnuly výčitky svědomí? Nebo to byl jen chladný politický kalkul?

„Když byla bazilika postavena,“ píše se v legendě Fuit in provincia Boemorum o nové tetínské svatyni, „všechny, kteří tam vcházel, přepadla posvátná hrůza, takže se neodvažovali jinak než s největší uctivostí tam vstupovati. Od té doby se na tomto místě objevilo mnoho přeslavných zázraků.“

V roce 925 pak dal Drahomířin syn a Ludmilin vnuk, kníže Václav, přenést tělo své babičky z Tetína na Pražský hrad do baziliky sv. Jiří. Tím začal druhý, tentokrát posmrtný příběh kněžny Ludmily jako světice, patronky – či, chcete-li, nebeské přímluvkyně české země.

KAPITOLA VII.

Záhady svatého knížete Václava

Při vyslovení jména českého patrona, svatého Václava, se nám patrně nejdříve vybaví jezdecká socha od Josefa Myslbeka před Národním muzeem. Nepochybně na mysli vytane i Václavem původně založená svatovítská katedrála a svatováclavská koruna, kterou dal zhotovit jeho velký ctitel, císař a král Karel IV. Vzpomeneme si i na pověsti, podle nichž přijede v čele blanických rytířů, až bude v Čechách nejhůře. Ale také se setkáme s názorem, že právě tento Přemyslovec zaprodával Čechy Němcům, a stal se tak symbolem zrady a kolaborace. Zaslouží si dávný český kníže takové osočení? A co o něm vlastně víme?

Nejvydatnějším zdrojem našich vědomostí jsou nesporně svatováclavské legendy, které však, podobně jako v případě sv. Ludmily, musíme brát s jistou rezervou. Nejstarší z nich je První staroslověnská legenda. Podle odborníků byla napsána už mezi roky 940 až 960 v hlaholském písmu v Čechách, patrně v sázavském klášteře, odkud se po vyhnání slovanských mnichů knížetem Břetislavem II. v roce 1096 dostala do Chorvatska a Ruska, kde byly poz-

ději nalezeny její opisy. Autor legendy, nesporně Čech, si mohl sám na Václavovu mučednickou smrt pamatovat, nebo o ní mít alespoň povědomost takříkajíc z první ruky.

Asi kolem roku 973 byla sepsána neznámým, patrně českým mnichem – a tentokrát latinsky – další legenda, nazvaná podle počátečních slov *Crescente fide christiana*, tedy česky Když se šířila víra křesťanská. Došlo k tomu v bavorském Řezně, kde se také dochoval jeden její opis. Podle některých historiků je *Crescente fide christiana* starší než První staroslověnská legenda, jež má být jen jakousi její verzí ve staroslověnském jazyce. Našli byste však mnoho jiných odborníků, kteří budou tvrdit opak a dokazovat to na některých odlišnostech poměrně krátké První staroslověnské legendy.

Někdy v letech 974 až 983 napsal mantovský biskup Gumpold na objednávku císaře Oty II., osobního přítele druhého pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovce, v pořadí třetí svatováclavskou legendu. Nejde o dílo příliš původní. Autor jen literárně rozvedl a rozkošatil předcházející latinskou legendu *Crescente fide christiana*, v českém prostředí se však příliš neorientoval. Nicméně iluminovaný přepis Gumpoldovy legendy, zvaný Wolfenbüttelský rukopis – je z počátku 11. století a dala jej pořídit vdova po Boleslavovi II., kněžna Emma – vešel do dějin. Poprvé totiž svatováclavskou legendu doprovázely ilustrace, zobrazující v jakémsi dobovém seriálovém provedení také vraždu knížete. Některé badatele svedly natolik, že je považovali málem za něco na způsob dokumentárních fotografií.

Určitě nejznámější svatováclavskou legendou je však Kristiánova legenda, nazývaná také Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. O její autentičnost a stáří vedli historikové

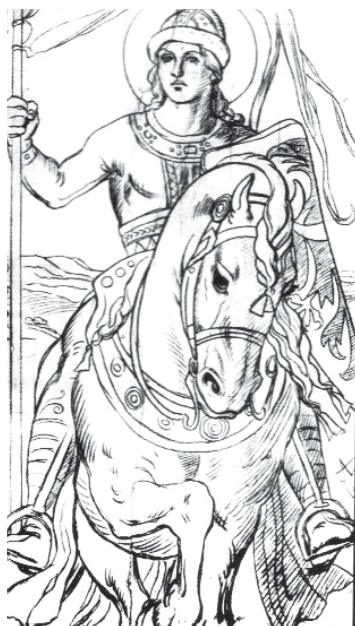
dlouho spory a už obrozenecký jazykovědec a historik Josef Dobrovský ji označil za padělek z počátku 14. století. Nebudu zde ličit celý spor, v němž vynikl například německý historik Bertold Bertolz. Počátkem 20. století totiž využil neutuchajícího boje o pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského a s velkým gustem velkoněmeckého šovinisty označil nejstarší české historické spisy za zcela zfalšované. Odborná pře o datování Kristiánovy legendy mu byla jen dalším podpůrným argumentem pro tvrzení, že počátky české státnosti byly vlastně dílem germánského kmene Markomanů, přežívajícího v České kotlině. Dnes už jsou podobná tvrzení dávno vyvrácena a většina historiků klade vznik Kristiánovy legendy zhruba do první poloviny 90. let 10. století.

O to tajemnější zůstává její autor. Sám na sebe prozrazuje jen to, že je „bratr nejpokornější a ani názvu posledního ze všech mnichů nezasluhující, křesťan toliko svým jménem Kristián...“ Skromnost středověkých legendistů a kronikářů bývala příznačná, patřila jaksí k dobovému stylu. Nejraději zůstávali v anonymitě a představovali se čtenářům jen mimochodem, jako by na nich vůbec nezáleželo. O to horší to pak mají badatelé, kteří se chtějí o takových autorech něčeho dopátrat.

Mnozí historikové berou legendistovo přiznání ke jménu vážně a ztotožňují ho s mnichem Břevnovského kláštera Kristiánem, snad synem knížete Boleslava I., který vedl české poselstvo do Říma. To mělo přemluvit pražského biskupa Vojtěcha k návratu. Podle další domněnky, odvolávající se na Kosmovu kroniku, je Kristián totožný se Strachkvasem, který se měl Boleslavovi I. narodit v noci v době hostiny před vraždou knížete Václava. Podivné jméno Strachkvas prý „znamená strašlivé hody. Neboť který kvas může být strašnější než ten, při němž se páše bratrovražda?“

Později se Strachkvas stal mnichem a po Vojtěchově odchodu do Itálie měl zatoužit po biskupském stolci. Podle Kosmy „byl tento biskup Strachkvas v šatě marnivý, v mysli nadutý, v činech rozptýlený, v očích těkavý, v řeči prázdný, v mravech pokrytec a ve všelikém bludu pastýř a ve všech zlých skutcích arcikněz nešlechtníků“. Zkrátka dal mu co proto. Téměř bychom nemohli uvěřit, že by takto vyličený Strachkvas byl oním pokorným a skromným Kristiánem, autorem zmiňované legendy. Jenže ve skutečnosti Kosmas jenom rozechříval své čtenáře, aby je patřičně naladil na další část líčeného příběhu. Když totiž měl být údajný autor legendy v Mohuči vysvěcen na biskupa, došlo k velmi podivné záležitosti: „... Kůr zpíval po biskupské zkoušce, jak bývá zvykem, litanii a arcibiskup infulovaný (ten, komu je dovoleno nosit infuli čili mitru, liturgickou pokrývkou hlavy vysokých prelátů – pozn. aut.), za nímž stál mezi dvěma biskupy svěcenec Strachkvas, vrhl se na koberec před oltářem. V té chvíli, kdy tak po něm Strachkvas učinil – běda hrozného losu! –, popadl ho krutý ďábel...“ Přeloženo do srozumitelného jazyka: Strachkvas patrně zemřel před oltářem při náhlém epileptickém záchvatu. Alespoň tak si Kosmovo vyprávění vysvětlují moderní dějepisci.

Byl však tento Strachkvas skutečně oním Kristiánem, autorem legendy O životě a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily? Upřímně řečeno, už jeho jméno mi příliš nesedí. Zkuste si představit, že by muž, který se právě vraždou svého bratra zmocnil vlády v zemi, připustil, že mu jeho krvavý čin bude nadosmrti připomínat jméno vlastního syna. Ne, něco takového je stěží myslitelné. Kosmas si to zřejmě poněkud vybájl – a nebyl to v jeho kronice zdaleka jediný případ. A navíc by dotyčný Strachkvas musel žít pořádně dlouho, aby mohl nastoupit do biskupského úřadu po Vojtěchovi.

*Svatý Václav na kresbě
Mikoláše Alše*

Pro mnoho badatelů bývá vodítkem pro pátrání po Kristiánově totožnosti jeho oslovení Vojtěcha „slovutný biskupe a nejdražší synovče“. Vyvozovali z něj, že Kristián byl skutečně Boleslavovým synem, protože Boleslavova – a také Václavova – sestra Střezislava byla patrně Vojtěchovou matkou. Jiní odborníci tomuto názoru oponují a nezdá se jim, že by syn nazýval svého otce „neblahým katanem vlastního bratra“ a „nejkrutějším ze všech vrahů“, jak to činí Kristián; domnívají se, že by spíše hledal omluvu pro jeho čin. Proto se přiklání k názoru, že autor legendy mohl pocházet, stejně jako Vojtěch, z rodu Slavníkovců.

Aby byl náš přehled základních svatováclavských legend opravdu vyčerpávající, musíme zmínit ještě legendu Laurentiovu neboli Vavřincovu, sepsanou mnichem italského kláštera Monte Cassino někdy na přelomu 10. a 11. století. V Monte Cassinu pobývali i pražský biskup svatý Vojtěch a jeho přítel probošt Vilík. Právě oni mohli vznik této legendy inspirovat a jejímu autorovi přispět radou. Navíc se zdá, že mnich Laurentius měl k dispozici i První staroslověnskou legendu, z níž možná tak trochu opisoval. Gumpoldova legenda zase někdy v 11. století inspirovala autora – či autory – Druhé staroslověnské legendy, která se dochovala v opisech v ruských pravoslavných kláštorech. V této souvislosti stojí za připomenutí, že jak Václav, tak jeho babička Ludmila patří dodnes v ruské pravoslavné církvi k uctívaným světcům.

Promiňte mi, milí čtenáři, možná pro někoho z vás poněkud rozvleklé povídání o svatováclavských legendách. Bylo však nezbytné, abychom si ukázali, jak jsme na tom s informacemi o světcově životě a z jakých písemných pramenů vycházíme. Přitom dnešní historikové právem soudí, že nám tyto legendy osobu knížete Václava spíše zamlžily, než aby nám o ní vypověděly, jaká skutečně byla. Proto musíme velmi opatrně zvažovat, co z nich přijmeme jako nesporný fakt a co pomineme jako dobový projev oslavy světce. Z těchto důvodů se v následujícím vypravování zhusta objevují slůvka jako „možná“, „snad“, „prý“, „údajně“, jimiž se zpravidla oháníme, nejsme-li si dost jisti.

Václav se narodil patrně v roce 907 nebo 908 coby nejstarší syn Přemyslovce Vratislava I. a jeho manželky Drahomíry. Připomeňme si, že v té době ještě panoval jeho strýc Spytihněv I., a Václav proto ani nemusel mít naději, že vůbec kdy usedne na knížecí stolec. Byl to zřejmě chlapec velmi nadaný, a otec ho tedy poslal

do Budče, kde ho jistý kněz Učen vzdělával v latinském jazyce a liturgii. Pravděpodobně se nejednalo o nějakou školu, jak se později tradovalo. Spíše bychom mohli zmíněného kněze označit za domácího učitele. První staroslověnská legenda o sv. Václavovi tvrdí, že četl nejen latinské, ale i řecké a slovanské knihy. Připomeňme v této souvislosti, že gramotnost byla u našich panovníků ještě ve 13. století vzácností, a Václav proto svými schopnostmi musel své okolí udivovat.

Když se po Spytihněvově smrti ujal vlády Vratislav, byl už Václav cíleně připravován k vladařské činnosti. Asi v sedmi či osmi letech byl na slavnosti postřížin v kostele Panny Marie na Pražském hradě představen jako budoucí kníže. Jednalo se zřejmě ještě o pohanský rituál, ovšem už v křesťanském hávu, jak tomu nasvědčuje přítomnost biskupa Notheria až ze severoitalské Verony. Po Vratislavově smrti a zavraždění jeho matky Ludmily v roce 921 se v zastoupení ještě nedospělého Václava ujala vlády kněžna Drahomíra.

Na otázku, kdy sám Václav usedl na knížecí stolec, se názory různí. Historik Josef Pekař se domníval, že se tak stalo už v roce 922, kdežto Dušan Třeštík klade tuto událost až do roku 925. Zdůvodňuje to skutečností, že právě v říjnu 925 dal přenést tělo své mrtvé babičky Ludmily z Tetína do Prahy a pochovat v bazilice sv. Jiří. Právě to byl pravděpodobně jeho první vladařský čin, jímž dal najevo, na čí straně stojí v patrně přetrvávajících sporech mezi stoupenci jeho matky Drahomíry a nebohé Ludmily.

Z písemných pramenů je nám známo, že už v roce 922 podnikl bavorský vévoda Arnulf vojenskou výpravu do Čech. Ta byla nepochybně namířena právě proti Drahomíře jako odvěta za to, že vyhnala bavorské kněze. České knížectví – byť se stále jednalo o státek rozkládající se pouze v bezprostředním okolí Prahy – tak zůstalo

v bavorské sféře mocenského vlivu, jak si přála mrtvá Ludmila. A to napomohlo nástupu asi osmnáctiletého Václava na knížecí stolec. Podpořili ho právě Ludmilini příznivci mezi kmenovými předáky.

Mladý panovník si od počátku své samostatné vlády počínal velmi energicky. Zřejmě proto, aby uklidnil rozhárané domácí poměry, vypověděl svou matku Drahomíru, odpovědnou za Ludmilinu vraždu, z Prahy na Budeč. Jednalo se nejspíš nejen o trest, ale také o snahu zbavit se jejího přímého vlivu. Možná za tím byl i požadavek bavorské strany. Právě v té době založila Drahomíra na Budči už druhý kostel: po rotundě sv. Petra a Pavla, zbudované knížetem Spytihněvem, to byl dnes už zaniklý kostelík Narození Panny Marie. Tato skutečnost přesvědčivě vyvrací starší názory, že Drahomíra zůstala tajnou pohankou.

Když se poměry v českém knížectví uklidnily, povolal Václav svou matku zase zpět. Ze všech svatováclavských legend se touto záležitostí nejpodrobněji zabývá Kristiánova legenda:

„Mezi tím blahoslavený Václav, zvolený kdysi vnuknutím Kristovým za vévodu, vyrostl z chlapeckých let a zářil květem nejpůvabnějšího mládí. Hluboko pak v paměti chovaje, v čem byl od učitele písma vzdělán, vroucně toužil naplnit skutkem to, co sluchem poznal. A proto jeho věrolomná matka s některými syny Beliálovými (Belial – hebrejsky ničema, jinak kníže ďáblů – pozn. aut.), kteří s ní stejně smýšleli, nenávidíce ho pro jeho skutky a přesvaté myšlení, radili se mezi sebou a řekli: ‚Ach běda, co si počneme a kam se obrátíme! Neboť kníže náš, jenž byl od nás na trůn povýšen, zkažen byv kněžími a takřka mnichem se stav, nedovoluje nám kráčetí sráznou a navyklou cestou našich neřestí...‘ Od toho času se tedy počali k němu chovat velmi nepřátelsky, vyhrožující mu a i jinak mu působíce přemnohá příkoří...”

Z tohoto pohledu se zdá, jako by byl celý konflikt Václava s Drahomírou a českými velmoži svárem křesťanského knížete s ještě pohanským prostředím. Nemělo by nás to příliš překvapovat, vždyť už víme, že legenda má oslavit světce a zdůvodnit jeho svatost. A čím by to mohla učinit lépe než zdůrazněním jeho zápasu o svatou víru? Ne že by ke sváru staroslovanského náboženství a křesťanství za Václavovy vlády nedocházelo, ale už patrně nebyl tak ostrý, jak tomu bylo za jeho děda Bořivoje. Podívejme se však, jak to podle Kristiána dopadlo s Drahomírou:

„Povstala potom ... převeliká různice mezi těmi velmoži, kteří setrvali po boku zbožného vévody, a mezi ostatními, kteří podpořovali ničemnou stranu bezbožné panovnice. I rozdělili se i rádcové a přední mužové země a trny nesvornosti rozbujely se mezi nimi až k prolévání krve. Ale strana spravedlivých, ačkoli byla velmi malá, nabyla přece vrchu nad stranou nespravedlivých, jako vždy nejednotnou. Neboť stále jmenovaný vévoda Václav, staraje se o zjednání pokoje, pojal vnuknutím Ducha svatého úmysl, matku svou, která byla příčinou veškeré zloby, z vlasti vypudit, aby vyhnáním jejím a všech jejích bezbožných přívrženců byla utišena zuřivost rozbujů a mír v církvi Kristově se rozmohl, tak aby všichni dokonale poznali, majíce jednoho a téhož pána, pravé učení Kristovo, a až bude všechno zařízeno, co by se zdálo sloužit míru v knížectví, a až po vypuzení a vyhnání synů nesvornosti bude upevněn pokoj, povolati zase matku se ctí do vlasti. A to všechno s pomocí Boha stvořitele skutku vykonal. Neboť vyhnal svou matku s největší hanbou ze země, a tak ji Bůh všemohoucí stihl zaslouženým trestem za to, že prolila nevinou krev blahoslavené Ludmily a že ji prolila bez příčiny. Ale poněvadž byl pln cudné bázně, která trvá věky věkův, a poněvadž byl pamětliv přikázání božích, podle nichž máme otce i matku ctí-

ti, přivedl ji po nějakém čase zpět, dřívější důstojnosti panovnické však zůstala zbavena až do dne své smrti...”

Kníže také zřejmě zcela programově rozšiřoval území ovládané Přemyslovci. Svědčí o tom jeho konflikt s kouřimským knížetem, snad předákem kmene Zličanů, jehož Dalimilova kronika, sepsaná ovšem až počátkem 14. století, nazývá Radslavem. V Kristiánově legendě se dočítáme, že „jeden hrad, zvaný Kouřim, tenkrát ještě počtem lidu mocný, povstal a pokoušel se s knížetem, který v něm žil, postavit na odpor tomuto světci. Ale když bylo na obou stranách dosti lidí pobito, tu se shodli všichni na tom, aby jen oba vévodové spolu zápasili, a kdo z nich zvítězí, ten že bude vládnouti. Když pak vévodové proti sobě postupovali, chtějíce se utkat, ukázal nebeský Bůh kouřimskému vévodovi nebeské vidění, jak totiž svatý Václav má na čele zářící podobu svatého kříže. Jakmile to uviděl, odhodil daleko zbraň, vrhl se mu k nohám a prohlašoval, že nikdo nemůže přemoci toho, komu Bůh takovým znamením pomoc přináší. Když to pověděl, pozvedl ho svatý vévoda, aby mu dal políbení míru, a upevnil pokojně nad ním i jeho krajem své panství, uděliv mu moc, aby spravoval ten kraj, pokud bude živ...”

Podle legend byl Václav přes své mládí vládcem nad jiné zbožným, moudrým, laskavým a spravedlivým. Za jeho panování prý byly bourány nejen pohanské modly, ale i šibenice a žaláře. Se svým přítelem a služebníkem, blahoslaveným Podivenem, navštěvoval pražský trh, kde kupoval otroky a pak je propouštěl na svobodu, také často obdarovával chudé a ujímal se ukřivděných. Zvláště pak dbal o to, aby byly důstojně slaveny všechny křesťanské svátky, a sám se horlivě účastnil všech pobožností. Aby měli kněží dostatek obětního chleba, chodíval s Podivenem v čase sklizně na žitné pole, odkud nosili úrodu. Zrno pak rozemílali na ručních mlýncích

na mouku, tu prosívali a pekli z ní hostie. Podobně prý dbal o to, aby měli kněží dostatek mešního vína, a pod Pražským hradem na stráni zvané Opyš založil kvůli tomu vinohrad. Zde hrozny vlastníma rukama trhal a lisoval. Hostie a víno pak údajně spolu s Podivenem roznášeli po pražských kostelích.

Tohle všechno nemůžeme brát příliš vážně. Legendisté totiž líčili knížete spíše jako mnicha než jako panovníka, aby tím více vynikla jeho svatost. Ale představa vladaře okopávajícího vinici pod Pražským hradem, sklízajícího žito ještě srpem a roznášejícího hostie do pražských kostelů je veskrze mylná. Kdybychom totiž tato líčení porovnali s legendami o jiných světcích, našli bychom nápadné paralely, svědčící o tom, že autoři legend tyto bohabojné skutky opisovali jeden od druhého. Držme se proto raději faktů a přiznejme si, že svatý Václav je například patronem vinařů jen díky snaživému přičinění legendistů. Dost možná do žádného vinohradu nikdy nevstoupil. Stejně tak je velmi podivné tvrzení, že na pražském tržišti, které se tehdy zřejmě nacházelo přímo v podhradí, v místech dnešního Malostranského náměstí, vykupoval otroky a pouštěl je na svobodu. Pokud už tehdy kvetl v Praze takovýto obchod, měl z toho příjem právě sám kníže – a těžko by se o něj dobrovolně připravoval.

Václav byl pravděpodobně ženatý, jméno jeho manželky se však nedochovalo. V jedné ze starších svatováclavských legend se praví, že zachovával „cudnou zdrženlivost, ačkoliv je to řídká ctnost u mužů ženatých.“ Druhá staroslověnská legenda uvádí, že „byl přinucen jednou od svého bratra a svých vладыků pro zrození synů obcovati se ženou a zrodil syna jménem Zbraslav.“ Z dalšího textu této legendy vyplývá, že později Zbraslavovu matku zapudil, protože mu byla nevěrná „s jeho milým sluhou“. Podle Dušana Třeštíka

by tím „milým sluhou“ mohl být Václavův služebník, blahoslavený Podiven. Co se stalo se Zbraslavem, to bohužel nevíme. Pravděpodobně zemřel ještě v dětském věku.

V roce 929 vpadl do Čech německý král a saský vévoda Jindřich I. řečený Ptáčník, když předtím pokořil Polabské Slované. Jeho přesile nemohl Václav s patrně nepříliš početnou ozbrojenou družinou čelit, a proto se mu poddal a zavázal se odvádět pravidelný poplatek. Saský kronikář Widukind s odstupem doby o Jindřichovi v této souvislosti uvedl: „... Poté se s celým vojskem odebral ku Praze, hradu Čechů, a jeho vládce přijal v poddanství; vykládají se o něm jakési zázraky, které, protože nezkoumáme, zahalujeme mlčením. Byl však bratr Boleslava, který zůstal po dobu svého života císaři oddaným, věrným a užitečným. Král učinil Čechy poplatnými a vrátil se do Saska.“

Tento citát je vlastně nejstarší nepřímou zmínkou o tom, že kníže Václav, zmíněný jako bratr Boleslava I., panujícího ve Widukindově době, byl už krátce po své smrti považován za světce a s jeho osobou byly spojovány zázraky, nezbytné pro pozdější svatořečení. Pokud jde o zmíněnou poplatnost, zjevně se jednalo o už dříve zmiňovaných 120 vybraných volů a 500 hřiven stříbra. Snad nemusím opakovat, že nešlo o poplatek nijak nový. Kníže Václav jen – vzhledem k situaci, v níž se po vpádu vojska Jindřicha Ptáčníka země ocitla – změnil jeho příjemce: tribut místo do Bavor mířil do Saska. Václav tím prokázal diplomatickou obratnost a vsadil na momentálně silnějšího.

Český kníže se však Jindřichovi I. nejen poddal a potvrdil mu placení poplatku, ale uzavřel s ním také spojeneckou smlouvu. Stvrzením byl jistě i Jindřichův dar Václavovi – rámě sv. Víta, saského patrona. S touto relikvií je spojena pověst, kterou uvádějí

všechny svatováclavské legendy a jež tak trochu připomíná příběh Václavova setkání s kouřimským knížetem:

„Jednou byl Václav pozván císařem na dvorský sjezd, ale opozdil se. Císař se rozhněval a nařídil knížatům, aby, až Václav konečně přijde, se pod trestem ztráty hlavy nikdo z nich neodvážil vstát a uvolnit mu místo k sezení. Když pak třetího dne Václav dorazil a vešel do síně, byl to k překvapení všech právě sám císař, který povstal a posadil ho na své sedadlo. Když se tomu knížata podivovala, vysvětlil jim, že viděl, jak vstupujícího Václava doprovázejí andělé a na jeho čele září zlatý kříž. Jakmile sjezd skončil, povolal císař Václava k sobě a nabídl mu různá bohatství či rozšíření vévodství. Václav si ale vyžádal čas na rozmyšlenou, a když se mu v noci ve spánku zjevil sv. Vít, požádal císaře o jeho relikvie a také je dostal. Pak založil v Praze kostel sv. Víta.“

Václavem založenou honosnou rotundu sv. Víta na Pražském hradě popisuje kronikář Kosmas jako chrám „k podobenství kostela římského okrouhlý“. Zřejmě tím však nemyslel římskou baziliku sv. Petra, ale, jak tvrdí Dušan Třeštík, mariánskou kapli v „druhém Římě“, tedy v Cáchách, oblíbeném sídelním a korunovačním městě Karla Velikého, zakladatele Svaté říše římské. Třeštík z toho vyvozuje, že se Václav tímto způsobem přihlásil k tradicím Svaté říše římské a k dědictví Karla Velikého. Další přední historik profesor Rudolf Turek zase spekuluje o tom, že tím Václav učinil rozhodující krok k obratu české kultury a vzdělanosti směrem ke křesťanskému západu.

Proč však byl chrám, který se měl stát duchovním centrem celé země, zasvěcen právě sv. Vítu? Bylo to opravdu jen kvůli svatováclavské relikvii? Tuhle otázku se pokoušeli zodpovědět mnozí historikové i populární spisovatelé a ve shodě s tradovanou pověstí

Kouřimský kníže se vzdává sv. Václavovi

tvrdili, že Václavova rotunda byla zbudována na místě, kde stávala socha čtyřhlavého slovanského boha Svantovíta. Svatý Vít měl nahradit podobně pojmenovaného boha, a posílit tak v ještě zpola pohanských Čechách křesťanství. Jenže pro podobné tvrzení nemáme jediný důkaz. Spíše bylo zasvěcení rotundy symbolem nového česko-saského spojení, svatý Vít byl totiž také patronem Sasů. Tato okolnost patrně vadila bojechtivým českým velmožům, kteří působili na Václavova mladšího bratra Bolesla-

va. Z jejich pohledu panující kníže obětoval svazek s Polabskými Slovy orientaci na německého krále Jindřicha I. Ptáčníka, a tím na západní křesťanský svět. V případě mladičského Boleslava snad hrála roli i bratrská žárlivost, která mohla postupně přerůst v nenávisť. Mohl mít tedy ke svému krvavému činu důvody dost podobné těm, z nichž dala Drahomíra zabít svou tchyni Ludmilu. Doba dávných Přemyslovců byla krutá a nelitostná a obstáli a přežili v ní jen lidé stejně krutí a nelitostní. Dodatečně si pak své činy omlouvali zájmem knížectví a uctíváním svých obětí, žádné složitosti za tím hledat nemusíme.

Zatímco podle První staroslověnské legendy bylo střetnutí Václava a Boleslava jen jakýmsi pokračováním předchozího konfliktu Václava a Drahomíry, tedy boje křesťanství a pohanství, nových a starých pořádků, Kristiánova legenda tvrdí, že Václav zamýšlel předat vládu Boleslavovi dokonce dobrovolně. Dočítáme se v ní, že kníže ve své až přepjaté zbožnosti „chtěl putovati do Říma k prahům blahoslavených apoštolů Petra a Pavla, aby si vyprosil od tehdejšího papeže, aby mu oblékl šat mnišský a posvětil ho na kněze, a aby se potom z lásky k Bohu vzdal knížectví a postoupil je svému bratru, až příliš, běda, oddanému světským zájmům...“

V Římě by si tehdy Václav, kdyby si v tomto ohledu legendista zřejmě nevymýšlel, asi mnoho nepomohl. Papeže tam právě dosazovala a zase sesazovala – a případně i zabíjela – podle své zvůle manželka senátora Theofylakta, prostopášná Theodora, se svými zvrhlými a sexuálně náruživými dcerami Marosií a Theodorou mladší. Naštěstí byl kníže tohoto případného zklamání ušetřen – do Říma se nevydal. Kristián to vysvětluje tím, že měl starosti se stavbou jím nedávno založené rotundy sv. Víta. Je však více než pravděpodobné, že ho něco takového ani nenapadlo. Kristián to-

tiž v zájmu oslavení světce rád přeháněl příklady jeho zbožnosti. Panovník dobrovolně se vzdávající trůnu a stávající se mnichem, jak to učinil například bulharský car Boris I., zvaný též Michael, v roce 889, byl tehdejší křesťanstvím považovaný za ideál. Už proto, že de facto dobrovolně podřizoval moc světských vladařů moci církve.

Václav si byl jistě vědom možné hrozby rodinné války a snažil se svůj konflikt s Boleslavem vyřešit smírnou cestou. V žádném případě mu však nehodlal v ničem ustupovat a dobrovolně se v jeho prospěch zříkat trůnu. Bratrovo pozvání na hostinu na jeho hradišti v dnešní Staré Boleslavi přijal zřejmě s úlevou jako gesto dobré vůle. Už proto, aby nezavdal důvod k další eskalaci napětí v přemyslovské rodině, se k němu vypravil pouze s nepatrným doprovodem. Mohl tušit, že tím podstupuje osudové riziko a že pozvání je jen bratrovou léčkou?

Podívejme se, co nám o tom napsal Kristián: „... Tedy Boleslav, jenž měl vlastní dům i dvorec na hradě nazvaném podle jeho jména, jsa již ze všech stran bodán střelami ďáblůvými a touhou po vládě rozněcován, když nastával svátek blahoslavených mučedníků Kosmy a Damiána, jenž se slaví dva dny před blahoslaveným archandělem Michaellem, domnívaje se, že nyní je vhodná příležitost, poněvadž je tam i chrám zasvěcený ke cti těchto svatých, pozve jmenovaného bratra svého blaženého Iství k sobě jakoby na hostinu, spíše však, jak skutek ukázal, na smrt...“ Václav prý zradu předem vytušil, nicméně „rozloučil se polibkem se všemi přáteli a příbuznými a poslední sbohem jim dav, vydal se na cestu, chráněn jsa zbraní víry.“

Spiklenci chtěli podle Kristiána zabít knížete už při hostině, ale nepodařilo se jim to, protože „stále na útok pomýšlejíce, třikrát

povstali a třikrát zase usedli, poněvadž Bůh jim svou mocí zabránil ten čin vykonati, snad proto, že si přál posvětit zítřejší den, na nějž dosud nepřípadl žádný svátek...”

Kristián tady použil obvyklý způsob, jakým byly vyprávěny legendy. Spiklenci hodlali Václava třikrát napadnout – a třikrát jim jejich úmysl překazil sám Bůh. Jak si nevzpomenout na magickou trojku, která má mimořádný význam ve všech náboženstvích včetně křesťanství! Vždyť vedle Trojice boží označuje číslo 3 vzkříšení Ježíše Krista, který vstal z mrtvých třetího dne, když byl předtím odsouzen k smrti o třetí hodně denní a třikrát ho zapřel apoštol Petr. Trojka je symbolem všech křesťanských ctností – víry, naděje a lásky – a narozenému Ježíši se od Východu přišli poklonit tři mudrci. Celá konstrukce spiknutí proti Václavovi je viditelně umělá a s autentickým popisem událostí nemá nic společného.

Podle Kristiána byl kníže při odchodu z hodovní síně dokonce varován jedním z přátel, který mu už osedlal koně. Václav však na výstrahu nedbal a prý se na hostinu vrátil a se všemi si ještě připil na blahoslaveného archanděla Michaela, jeho svátek připadal na 29. září, čili v tu chvíli na pozítří.

Ráno pak po probuzení chvátal kníže do kostela, „aby mohl co nejskrytěji pokleknouti k delší modlitbě, dříve než by se sešel zástup lidu, a zatím co touží jako dobrý pastýř se svým stádem poslouchati a zpívati jitřní chvalozpěvy, brzy jest polapen do osidel úkladů. Neboť kněz toho kostela, jeden z těch, od nichž vyšla nepravost z Babylonu, hned jak spatřil muže božího přicházeti, podle příkazů zločinců zavřel dveře kostelní. Povstanou i připravení úkladníci, totiž bratr s celou svou ozbrojenou četou. A spatřiv bratra, vyvolený voják boží, chtěje mu díky vzdáti, obejmě pažemi jeho šíjí a líbaje ho, pozdraví ho slovy: „Buď zdráv, můj bratře, oplý-

vej statky života pozemského i budoucího a ať tebe Kristus přijme ke své věčné hostině, jako tys včera mne a mou družinu s takovou štědrostí pohostil.' Ale on na to odpověděl zpupně a s posupným pohledem, vytasiv rukou meč, který měl skrytý pod pláštěm: 'Včera ovšem, jak chvíle toho žádala, jsem tě pohostil, nyní však takto bratr bratru poslouží!...'“

Po těch slovech Boleslav udeřil Václava mečem do hlavy, avšak zranil ho jen lehce. Když se rozmáchl podruhé, kníže zadržel jeho obnažený meč holou rukou. Byl zřejmě fyzicky silnější než mladší bratr – což je ovšem poněkud v rozporu s obrazem svatého Václava coby subtilního asketického mnicha. Ledaže bychom uvěřili Kristiánovi, že mu pomáhala „moc Páně“.

Václav prý dokonce dokázal v sebeobraně srazit Boleslava k zemi a zmocnit se jeho meče. Sám však jeho útok neopětoval a promluvil mu do duše: „Hle, vidíš ty, jenž ses svým vlastním rozhodnutím zahubil, jako maličké zvířátko bych tě mohl svou rukou rozmáčk-nouti, ale daleko toho budiž ruka služebníka božího, aby se po-skvrnila krví bratrovou.“

Podle toho by se Václav dokázal s Boleslavem sám vypořádat, ale místo toho mu jeho meč po způsobu za všech okolností čest-ných a rytířských hrdinů zdvořile vrátil a spěchal dál do kostela. Pokořený a zahanbený Boleslav se však rozzuřil a podle Kristiána „volal hlasem velikým: ‚Druhové moji, druhowé moji, kde jste? Prašpatně pomáháte svému pánu a uboze mu přispíváte, ačkoliv je v takové tísní!‘ A tehdy vyběhl celý zástup zlosynů ze svých úkrytů a s mnoha meči a kopími proti němu vyrazivše a těžkými ranami se naň sápadíce, zahubili ho přede dveřmi chrámu. A tehdy na tom zápasišti jeho svatá duše, vysvobozená z vězení tohoto světa a krví oslavená, odešla vítězně k Hospodinu, dne 28. září, zatím co se

nebe radovalo a země plakala, léta od vtělení božího devítistého dvacátého devátého.“

Takový je legendistický popis celé události, který vůbec nemusí odpovídat pravdě. A hned si povíme proč. Při hostině ve Staré Boleslavi se jistě hodně pilo. Sám Václav ještě navrhl přípitek na počest archanděla Michaela. Dá se předpokládat, že se zábava protáhla až do druhého dne – a časně ráno, kdy se kníže odebíral do kostela, nestačili její účastníci vystřízlivět. Ovšem už večer si mohli vzájemně leccos nepěkného povědět. Boleslav byl ještě mladý, odhadujeme, že v roce 935, do něhož většina historiků klade Václavovu násilnou smrt, mu mohlo být zhruba osmnáct až dvacet let. Mláď bývá svárlivé, a pokud k tomu přidáme našeptávání odpůrců česko-saského spojení, pod jejichž vlivem Boleslav zřejmě byl, mohlo mezi oběma bratry snadno dojít ke sporu. Vypitá medovina jistě ještě více prohloubila nesvár. Ještě cestou do kostela na ranní pobožnost si oba mohli něco nepříjemného říct, Boleslav se neudržel a sáhl po zbrani. Zbytek už známe. Takže obyčejná opilecká hádka, která skončila smrtí? Kdo ví... Alespoň mně se něco takového zdá nejpravděpodobnější.

Podívejme se však, jak se na boleslavskou vraždu dívala taková odborná autorita na první Přemyslovce, jakou nesporně byl Dušan Třeštík:

„Václav byl v postavení podobném ostatním vévodům tohoto konglomerátu (míněna především střední Evropa – pozn. aut.), který se měl teprve za Jindřichova nástupce stát novou říší, všechno ale záviselo na skutečnosti, zda Čechy budou i vnitřně pevné, aby se s nimi muselo počítat jako s celkem. A to právě nebylo vůbec jisté. Rozhádaná knížata, stavějící se váhavě ke křesťanství, které bylo tehdy prvořadou politickou nutností a podmínkou vstupu

do Evropy, nemožnost postavit efektivní vojsko a vůbec řídit tento nesourodý útvar, to vše neprorokovalo nic dobrého. Uvědomoval si to jistě i Václav, stejně jako jistě věděl, že mu vlastně nezbývá nic jiného než vytáhnout proti českým knížatům, zlikvidovat je, rozmetat jejich hrady, postavit místo nich správní centra, z nichž by se vybíraly daně a na nichž by stály kostely, prostě sjednotit zemi a udělat z ní skutečný, silný stát. Nemohl se k tomu ale odhodlat. Nemuselo to být proto, že by se mu protivilo násilí, to jistě ne, rozpoutání domácí války v celé zemi se mu zdálo velice riskantní. Čechy by v tom případě vlastně byly proti zahraničnímu nepříteli bezbranné. Václav zřejmě spoléhal (po způsobu Edvarda Beneše – můžeme-li se odvážit tohoto srovnání) na ‚diplomatické‘ zajištění Čech, zvláště když se v roce 933 bavorský Arnulf vrátil ke svému plánu spojení bavorského a italského království, který skýtal pro Čechy zajímavé možnosti. Nebylo totiž vůbec nereálné, že by se Čechy k tomuto projektu připojily a získaly tak oporu proti stále rozpínavějšímu saskému království Jindřicha I. Opačného názoru byl Václavův bratr Boleslav a jistě také nemalá část ‚mužů českých‘, kteří proti Václavovi intrikovali...”

Všeobecně se má za to, že k vraždě došlo u vrat dnešního kapitulního kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi, postaveného v roce 1046 knížetem Břetislavem na místě někdejšího kostela sv. Kosmy a Damiána. Současná podoba této svatyně je však až z konce 17. století, protože kostel zničili ve třicetileté válce Švédové a musel být postaven znovu. Spisovatel Miroslav Ivanov přišel v roce 1974 s hypotézou, že se základy někdejšího kostela sv. Kosmy a Damiána skrývají pod další církevní stavbou na boleslavském hradišti, pod románským kostelíkem sv. Klimenta. Archeologové však jeho domněnku nepotvrdili. Poněkud fantasticky pak vypadá spekulace

*Nejstarší zobrazení vraždy sv. Václava z Gumpoldovy legendy
(počátek 10. století)*

badatele Václava Tatíčka, který někdejší Boleslavův hrad „odstěhoval“ přes řeku Labe na místo zámku v Brandýse a kostel sv. Kosmy a Damiána, u něhož mělo dojít k vraždě, prý stál na místě nynější kapličky sv. Rocha u Labe.

Jenže ani zasvěcení boleslavského kostela svatým mučedníkům Kosmovi a Damiánovi není stoprocentně jisté, výslovně ho zmiňuje pouze Kristián. Ostatní legendisté psali jen o oslavě svátku těchto světců, kvůli které přijel Václav do Boleslavi, ale nijak jej nespojovali s boleslavským kostelem. Nicméně Kristián určitě znal místo, kde k vraždě došlo (vzhledem k rychlému rozšíření úcty

k tomuto světcí to muselo být místo už tehdy hojně vyhledávané), a z tohoto důvodu mu snad můžeme věřit, že kostel sv. Kosmy a Damiána opravdu na boleslavském hradišti stával.

Za pachatele vraždy je ve všech legendách zcela jednoznačně označován mladší knížecí bratr Boleslav a jeho ozbrojená družina. První staroslověnská legenda zná dokonce jména Boleslavových družiníků. Poté, co Václav v sebeobraně srazil svého bratra k zemi, „přispěchal jakýsi Tuža a ťal Václava do ruky. Ten, poraněn na ruce, pustil bratra a běžel do chrámu. Tu dva ďábli, řečení Tira a Česta, ubili jej v bráně chrámové. Hněvsa pak přiskočil a probodl mu bok mečem. Václav ihned vypustil svou duši se slovy: ‚V ruce tvé, Pane, poručím ducha svého.‘ V tom hradě zabili i jakéhosi Mstinu, urozeného muže Václavova, ostatní pak hnali do Prahy, některé povraždili a jiní se rozprchli po zemi...”

Známe tedy konkrétní jména Václavových vrahů: Hněvsa, Tira, Česta a Tuža. Znějí nám jaksi podivně. Týká se to zejména jména Tira, které je vyloženě neslovanské. Mimoděk si při něm možná vzpomenete na podobná jména jiných nájemných vrahů – těch, které poslala Drahomíra na svou tchyni Ludmilu. Tunna a Gammon také nebyli Slovy, ale zřejmě Vikingy. Třeba si i mladičký Boleslav na špinavou práci najal nějakého vikinského zabijáka jménem Tira.

Podívejme se ještě na datum vraždy knížete Václava. Údajně k ní došlo den po svátku svatých mučedníků Kosmy a Damiána, který západní křesťanská církev slaví 27. září. Podle legendistů nebyl následující den ještě nikomu zasvěcen, proto tedy k atentátu došlo jaksi z boží vůle hned ráno, aby mohl připadnout právě Václavovi. Potíž však spočívá v tom, že v Byzanci a ve slovanském prostředí býval svátek Kosmy a Damiána slaven 1. července a 1. listopadu.

Jak se domnívá bulharský slavista Ivan Dobrev, mohlo prý k vraždě knížete Václava dojít 2. července. Připustíme-li okolnost, že hody se zpravidla konaly v době, kdy už skončily práce na polích, a Václav přece přijel k bratrovi na hody, nemůžeme vyloučit ani datum 2. listopadu.

Autor První staroslověnské legendy používal právě byzantský kalendář. Podle něho se boleslavský atentát udál roku 6437 od stvoření světa, na druhou indikci, třetí měsíční kruh, den po svátku Kosmy a Damiána. Překladatelé shodně s Kristiánem tlumočí toto datum jako 28. září 929. Kosmas je od nich zřejmě převzal. V jeho Kronice české se dočteme, že „roku od narození Páně 929 dne 28. září svatý Václav, kníže český, byv lstí bratrovou na hradě Boleslavi umučen, ve věčný nebeský dvůr on šťastným osudem vešel...“

Jenže historikové – počínaje už Františkem Palackým – podrobným rozbořem událostí tohle vročení odmítli. Saský letopisec Widukind, aniž by výslovně uváděl letopočet, napsal o tažení Jindřicha I. Ptáčníka proti Polabským Slovanům a do Čech. Protože máme poměrně podrobně zmapovány životní osudy tohoto vladaře, můžeme ono tažení klást do roku 929, tedy do roku údajného zavraždění knížete Václava. O českém vládcí, jímž je nepochybně míněn Václav, se zde, jak už jsem citoval, praví, že zůstal Jindřichovi „věrným a užitečným“. A teď si – podobně jako například Dušan Třeštík – položme otázku, zda by něco takového mohl kronikář o Václavovi napsat, kdyby byl už pár měsíců či dokonce týdnů po saském vpádu do Čech zabit. Určitě ne. Z toho pak můžeme vyvodit, že rok 929 jako rok Václavovy smrti určitě nesouhlasí.

Kdy byl tedy kníže zavražděn? Literární historik Oldřich Králík vyšel ve svých úvahách z První staroslověnské legendy, v níž se píše, že k atentátu došlo v pondělí 28. září. Má to svou logiku,

protože slavnostní hostiny se zpravidla odbývaly právě v neděli a 28. září 929 skutečně bylo pondělí. Pokud však s ohledem na tvrzení Widukindovy kroniky nemohlo k vraždě dojít v roce 929, je zapotřebí zjistit, kdy příště připadlo 28. září na pondělí. Tím dalším rokem byl až rok 935. Vzhledem k tomu, že o rok později Jindřich Ptáčník umírá, zdá se nový letopočet spíše odpovídat pravdě. Vždyť do těch šesti let se rozhodně vejde jak Widukindovo kladné hodnocení sasko-české spolupráce, tak například okolnost, že Jindřich daroval Václavovi rámě sv. Víta.

Další věcí, kterou musíme zvažovat při pátrání po roku Václavovy smrti, je jeho věk. Jak už jsme si v úvodu této kapitoly pověděli, dnešní historikové se kloní k názoru, že se narodil asi v roce 907 nebo 908. Pokud by byl zavražděn v roce 929, zemřel by teprve dvaadvacetiletý. Jistě uznáte, že v tomto věku by ještě nemohl stihnout tolik skvělých skutků, kolik mu svatováclavské legendy připisují, byť jejich oslavný obsah bereme s nezbytnou rezervou. Závažnější skutečností je, že Václavovu bratru Boleslavovi by bylo dokonce teprve čtrnáct roků (narodil se zhruba v roce 915), tedy stejně tolik, kolik bylo Václavovi, když zemřel jejich otec Vratislav. Pokud musel čekat Václav na nabytí zletilosti, nemohl tuto okolnost nijak ošvindlovat ani Boleslav. Čeští velmoži, kteří se tak rádi vměšovali do vládnutí, by to ani nepřipustili. I proto se zdá být logičtější, abychom za letopočet oné krvavé události v Boleslavi považovali rok 935.

V souvislosti s Václavovým věkem stojí za zmínku připomenout, že již vícekrát zmiňovaný antropolog profesor Vlček, který v 70. letech 20. století zkoumal údajné kosterní pozůstatky prvních známých Přemyslovců, dospěl k závěru, že kostra připisovaná knížeti Václavovi patřila asi čtyřicetiletému muži. Ve skutečnosti by

mu však mělo být v době smrti osmadvacet. Takže další záhada? Dušan Třeštík tvrdí, že jsou možná dvě vysvětlení: buď je údajná lebka svatého Václava falešná, nebo metoda zjišťování stáří podle zubů, použitá profesorem Vlčkem, chybná.

Boleslav se po zavraždění Václava pohotově chopil moci, což se samozřejmě neobešlo bez dalšího krveprolití. Kristiánova legenda to popisuje následovně: „Ale vrahové svatého mučedníka, nehodlající toho, jež až k smrti pronásledovali, ani po smrti šetřiti, rychlou jízdou do hradu Prahy pospíšili a všechny jeho přátele – a věrme, že dobří lidé to byli, kteří k dobrému člověku přilnuli – rozličným způsobem krutě zahubili a jejich děti zaživa do hloubi řeky Vltavy potopili... Shromáždil pak blahoslavený muž, dokud ještě žil, kolem sebe nemalé množství kleriků a sluhů božích, které pronásledovatelé svatého mučedníka tak stíhali, že téměř žádný z nich ve vlasti nezůstal...“

Po Václavově smrti, ať už k ní došlo při opilecké rvačce, nebo byla důsledkem cílevědomého spiknutí, muselo dojít ke státnímu převratu se vším všudy. Na knížecí stolec dosazený Boleslav vyhnal ze země zejména saské kněze a kaplany, o nichž byl přesvědčen, že byli hlavní oporou Václavovy vlády. Poté vypověděl spojenecké svazky s Jindřichem Ptáčníkem, který však už byl vážně nemocný a rok nato zemřel.

Kupodivu i Václavova a Boleslavova matka byla při převratu ohrožena na životě. V první staroslověnské legendě se dočítáme, že jeden z vrahů knížete, zmiňovaný Tira, řekl iniciátorovi atentátu, Václavovu mladšímu bratru Boleslavovi: „... ‚Pojďme a zabijme též i vaši matku, tak najednou oželiš bratra i matku.‘ Boleslav však řekl: ‚Nemá, kam by se poděla, dokud nebudeme hotovi s jinými.‘ A odešli a nechali Václava rozsekaného a neuklizeného...“

První staroslověnská legenda o Drahomíře dále uvádí: „Jakmile uslyšela matka, že její syn byl zavražděn, přišla a hledala jej. A když ho spatřila, s pláčem padla na jeho srdce a posbírala všechny údy jeho těla, neodvážila se však je odnésti k sobě domů, ale umyla je a oblékla v příbytku knězově a pak je zanesla a položila do chrámu. A poněvadž se bála, že bude zavražděna, utekla do Charvát, takže ji tu už Boleslav nezastihl...“

Od této chvíle Drahomíra mizí ze scény. Zemřela patrně kdesi u svých příbuzných ve zmiňovaných Charvátech, snad se jednalo o kmen Charvátů sídlící ve východních Čechách. Zřejmě k nim byla provdána některá z jejích dcer. Podle jiné verze se vrátila k Havolanům do dnešního Braniborska.

Tělo svého zavražděného bratra Václava nechal Boleslav nejprve pohřbit v boleslavském kostele svatých Kosmy a Damiána. Po třech letech však – asi na nátlak kněží, a nikoliv pronásledován výčitkami svědomí, jak tvrdí legendy – nařídil, aby byly ostatky zamordovaného knížete v noci tajně vyzvednuty a znovu pohřbeny na Pražském hradě. Zdá se, že v té době už si dostatečně upevnil moc v knížectví a mohl si takové rádoby kající gesto dovolit.

Noční cestu s Václavovým tělem údajně provázela řada zázraků včetně toho, že modlícím se vězňům v malostranském žaláři spadly okovy a zbortily se zdi jejich vězení. Poté byl zabít kníže za hojné účasti kněží, velmožů a všeho lidu s velkým oplakáváním a četnými modlitbami uložen pod oltář rotundy sv. Víta, kterou sám nechal postavit. Podle legendy se tak naplnilo jeho proroctví: „Toto bude obydlí mé na věky věkův.“

Právě přenesení Václavových ostatků do Prahy a jejich slavnostní opětovné pohřbení bývá považováno za akt jeho kanonizace. Jisté je, že k oficiálnímu papežskému svatořečení, jak ho chápeme

Smrt sv. Václava na vyobrazení z 15. století

dnes, ve Václavově případě nikdy nedošlo, ale úcta k jeho památce se rozšířila – což dokazuje vznik legend, sepsaných záhy po jeho zavraždění – velice rychle. Dá se říci, že jeho posmrtný život byl významnější než ten pozemský. Stal se zemským patronem a nebeským přímluvcem české země. A zůstal jím, navzdory peripetiím doby, až podnes, jak o tom svědčí opětovné vyhlášení dne jeho zavraždění státním svátkem.

Tak trochu záhadou je jedna ze sester Václava a Boleslava, ta jménem Přibyslava. Víme o ní jen díky svatováclavským legendám. Údajně se jí po své smrti zjevil bratr Václav, aby jí oznámil, kde leží jeho ucho, které mu utnul jeden z vrahů. Kristián o tom uvádí: „Obdrževši toto zjevení vytrhla se ctihodná paní ze spánku a vyhledavši to místo u kostela, nalezla poklad přesvatého ucha, kde vskutku leželo, a zvednuvši je s úctou a velikou radostí a všemohoucím Bohu díky vzdávajíc, šla k hrobu bratra a pána svého a mučedníka, s několika nejvěrnějšími a v největší uctivosti jej otevřela, ucho tam vložila a s veškerou bedlivostí zase jej zavřela. Toto ucho bylo tedy po přenesení jeho ctihodného těla nalezeno ... tak neporušené a k tělu přirostlé, jako by se ho meč nikdy ani nedotkl.“

V době, kdy došlo k tomuto zázraku, byla prý Přibyslava už vdovou a – jak říká legendista Kristián – „zcela se oddala službě boží“. Vzhledem k tomu, že první ženský klášter u baziliky sv. Jiří byl založen až koncem 60. let, musela nejspíše vstoupit do kláštera v bavorském Řezně. Když se pak rozšířila pověst o zázracích spojených s mrtvým tělem jejího bratra, svatého Václava, podílela se na poněkud skandální záležitosti – a to na tajném otevření jeho hrobu a krádeži jeho ostatků. Ve své legendě zaznamenal tento případ už citovaný Kristián:

„Nuže sestra jeho (sv. Václava – pozn. aut.) Přibyslava, jež pod posvátným rouchem řeholnice, pokud lidské oko může usouditi, přesvatě žila, zúčastnila se takového činu, majíc za pomocníka při svém podniku kněze téhož chrámu Štěpána. Ale nějaký inklus, zazděný poustevník, přebýval vedle chrámu, k němuž lnuli jako k člověku přesvatému a podle jeho špatné rady se toho dopustili. Zkrátka, v smlouvenou noc přišli, a vytáhnuvše ho ze zazdění, učinili ho účastníkem svého činu. Vykopavše pak velebné tělo, začali

se svou darebností. Neboť syn toho kněze uchopil velmi nevážně čelist svatého muže a vytrhl ji. I zavinuli ji do roušky a ostatní tělo zase zahrabali do země. Pro sebe si pak každý z nich podržel část ostatku podle libosti a část rozdali přátelům. Ale brzy je všechny postihla nenadálá pomsta boží. Poněvadž se to však stalo, jak známo, v nedávném čase a přemnoha lidem je to povědomo, pokládal jsem za zbytečné, abych vypravování o tom pojal do tohoto dílka. Jen tolik poznamenávám, že náhlou a nenadálou smrtí překvapení z tohoto světa odešli.“

Podle Kristiána, který zřejmě celý případ dobře znal, se tedy zbožná Přibyslava podílela na vyloupení hrobu svého svatého bratra – a krátce nato zemřela. Avšak ani tento rouhavý čin nepřekážel tomu, aby byla po své smrti coby sestra svatého mučedníka považována za blahoslavenou.